

سیاست جنایی تقنینی ایران در جرم انگاری جرائم اقتصادی
محمد علی عباس زاده دیپاور^۱ - عباسقلی انصاری^۲ - محمدامینی^۳
تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۲/۲۷ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۳/۷

چکیده:

جرم انگاری یکی از ابزارها و مکانیزم‌های سیاست جنایی هر کشور، در مقابله با بزهکاری و انحرافات اجتماعی است؛ که اگر بر اساس سیاستی معقول و منطقی و مبانی مستحکمی صورت نگیرد نه تنها نتیجه مطلوب به دست نخواهد داد بلکه خود موجب پیدا شدن معضلات اجتماعی بسیاری خواهد شد.

سیاست جنایی تقنینی هسته اصلی سیاست جنایی کشور است و در قبال جرائم اقتصادی ماموریت جرم انگاری؛ ارباب، تنبیه و ناتوان سازی مجرمین در مقابله با پدیده‌های مجرمانه اقتصادی بر عهده دارد. جرایم اقتصادی موجب ایراد خسارت‌های جبران ناپذیری به روابط مالی مردم با همدیگر و مردم با دولت می شوند و به بنای حکومت نیز لطمه وارد می کند. امروزه جرم انگاری جرائم اقتصادی مستلزم سیاست جنایی تقنینی منسجم، هوشمندانه و عاری از عیب و نقص بیشتر از پیش احساس می شود.

واژگان کلیدی: جرم انگاری، سیاست جنایی، سیاست جنایی تقنینی، جرائم اقتصادی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

^۱ - دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
law_m.a@yahoo.com

^۲ - استادیار و عضو هیئت علمی، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران: نویسنده مسئول
bebaran@yahoo.com

^۳ - استادیار و عضو هیئت علمی، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
mohammad.amini58@gmail.com

مقدمه

جرم انگاری جرائم اقتصادی از مقدمات لازم برای مبارزه با جرائم اقتصادی است. جرائم اقتصادی امروزه در حوزه‌های مختلف در سطح جامعه مشکلات فراوان اقتصادی، اجتماعی و حتی امنیتی و سیاسی را بوجود آورده است؛ صرف نظر از علل پیدایش این پدیده پاسخ تنبیهی جامعه که در قالب سیاست جنایی آن نمود پیدا می‌کند اگر چه به تنهایی کافی نیست اما نقش تعیین کننده‌ای در مبارزه و کنترل این اعمال مجرمانه دارد. تدبیر و چاره اندیشی اصولی سیاست تقنینی جامعه در قالب شناسایی و جرم انگاری اعمال مذکور به عنوان اولین قدم در راه مبارزه کیفری نقش تعیین کننده‌ای در موفقیت جامعه در قبال این جرایم دارد؛ سیاست جنایی تقنینی در واقع بیانگر دیدگاه‌ها و روش‌های متخذه قانونگذار در کنترل جرائم و تخلفات مجموعه قواعد و مقررات و به طور کلی قانون به عنوان نماینده و نمودی از تدابیر و تفکرات، تبیین کننده اصول و مبانی اهداف سیاست جنایی می‌باشد.

البته قانون مهمترین منبع یک سیاست جنایی مطلوب نیز محسوب می‌شود. قانون بیانگر اندیشه‌ها و تدابیر، روش‌ها، اصول و مبانی سیاست جنایی یک کشور است که باید آن را برگرفته از تمایلات در مقابله با جرم و انحرافات اجتماعی دانست، (طیاری، ۱۳۸۲: ۱۲۲) به همین منظور جرم انگاری رفتارهایی که دامنه تاثیرات مخرب آنها گسترده است مانند جرائم اقتصادی در یک سیاست تقنینی باید مبتنی بر اصول و قواعد صحیح جرم انگاری باشد و از طرفی این جرم انگاری بتواند بر ارتکاب جرم تاثیرات بازدارنده داشته باشد. نه اینکه برسایهه جرائم بیافزاید و یا فرصتی برای ارتکاب رفتارهای مجرمانه در خلاءهای قانونی باشد.

۱- تعاریف

۱-۱- تعریف جرم انگاری

جرم انگاری فرایندی است که به موجب آن قانونگذار با در نظر گرفتن هنجارها و ارزش‌های اساسی جامعه و با تکیه بر مبانی نظری مورد قبول خود، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری وضع می‌کند بر این اساس، جرم انگاری امری پسینی و مبتنی بر علوم زیر ساختی همچون فلسفه حقوق، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است. (آقابابایی، ۱۳۸۴: ۱۲)

۱-۲- جرائم اقتصادی

جرائم اقتصادی عبارت است از ارتکاب اعمال ممنوعه‌ای که به منافع اقتصادی مورد حمایت جامعه صدمه وارد کرده یا به خطر می‌اندازد. (تید من^۱، ۱۹۷۶: ۱) با توجه به این تعریف روشن می‌گردد که جرائم اقتصادی، جرائمی هستند که منافع اقتصادی مورد حمایت قانون را به خطر می‌اندازد.

در تعریف دیگر: جرم اقتصادی به طور غیر قابل اجتنابی با مفاسد مرتبط است که البته صدمه مستقیم به سلامت حکومت و نهادهای آن وارد می‌سازد، چون ارتکاب بسیاری از موارد، جرم اقتصادی مستلزم سطوحی از مفاسد در مقامات رسمی است. (وایت^۲، ۲۰۰۱: ۱)

۱-۳- سیاست جنایی

سیاست جنایی در مفهوم مضیق، خود مشتمل بر روش‌های سرکوب جرم و واکنش کیفری در قبال پدیده مجرمانه (قیاسی، ۱۳۸۵: ۳۸) و در مفهوم موسع ناظر به اتخاذ تدابیر قانونی، اجرایی و قضایی در قبال این پدیده بوده که علاوه بر سرکوب و واکنش کیفری متضمن مؤلفه‌هایی چون علت‌یابی، رمزیابی، سازمان‌دهی و تجزیه و تحلیل واقع‌گرایانه بزهکاری است. (حسینی، ۱۳۸۶: ۲۸)

۱-۴- سیاست جنایی تقنینی

سیاست جنایی تقنینی یعنی «تدابیر و چاره‌اندیشی قانونگذار راجع به جرم یا به عبارتی سلیقه انتخاب قانونگذار در خصوص جرائم و مجازات‌ها که قانونگذار تحت تأثیر دیدگاه‌های جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی، فلسفی، ایدئولوژی و غیره با ارائه چارچوب‌های قانونی در یک دوره مشخص تمهید خاصی را پیش رو می‌نهد». اساس مطالعات در قلمرو سیاست جنایی تقنینی بررسی و نقد مهمترین مرحله از سیکل و چرخه جنایی یعنی مرحله ارزش‌گذاری تقنینی، مشتمل بر وضع و تدوین مقررات قانونی در خصوص تعیین جرائم و تخلفات و پاسخ‌های موجود و حدود اختیارات نهادهای کیفری و اجرایی است. (شیخ الاسلامی، ۱۳۷۹: ۲۶۱) در ادامه سیاست جنایی تقنینی را قالب قوانین مربوط به جرائم اقتصادی در قبل و بعد از انقلاب تبیین می‌گردد.

۱-۴-۱- پیشینه قوانین حقوق کیفری اقتصادی قبل از انقلاب اسلامی:

- قانون مجازات مختلسین اموال دولتی مصوب ۱۳۰۶/۰۹/۱۶

^۱ - Tiedeman

^۲ - Wright

- قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲/۱۲/۲۹
- قانون مجازات اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی مصوب ۱۳۱۵/۰۹/۲۹
- قانون اصلاح بعضی از مواد قانونی مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۹/۰۳/۱۴
- قانون راجع به جلوگیری از عمل قاچاق توسط وسائل نقلیه موتوری، دریایی و وسیله اداره مرزبانی مصوب ۱۳۳۶/۰۸/۰۹
- لایحه قانون راجع به منع مداخله وزرا و نمایندگان مجلس و کارمندان دولت در معاملات دولتی مصوب ۱۳۳۷/۱۰/۲۲
- قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی مصوب ۱۳۴۸/۰۳/۱۹
- قانون امور گمرکی
- قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۰/۰۴/۱۸
- قانون تشدید مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و قاچاقچیان مسلح مصوب ۱۳۵۰/۱۱/۲۶
- قانون مجازات محتکران و گرانفروشان مصوب ۱۳۵۳/۰۲/۲۳
- قانون مجازات اخلاک‌گران در عرضه دام و توزیع گوشت مصوب ۱۳۵۳/۰۲/۱۷
- ۱-۴-۲- پیشینه قوانین حقوق کیفری اقتصادی بعد از انقلاب اسلامی:
- لایحه قانونی مجازات اخلاخ در امر کشاورزی و دامداری مصوب آذرماه ۵۸
- لایحه قانونی مجازات واحدهای تولیدی داخلی و وارداتی مختلف مصوب دی ماه ۱۳۵۸
- قانون راجع به اصلاح ماده (۵۳) قانون مرتکبین قاچاق و الحاقات یک تبصره به آن مصوب ۱۳۶۱/۰۴/۲۷
- قانون جمع آوری و فروش کالای مترو که قاچاق و ضبط و قطعیت یافته و کالای قاچاق بلا صاحب و صاحب متواری ۱۳۶۱/۱۱/۱۱
- قانون نحوه اجرای اصل (۴۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب مرداد ۱۳۶۳
- قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان قانون منع خرید و فروش کوبین کالاهای اساسی مصوب ۱۳۶۷/۰۱/۲۳
- قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مصوب سال ۱۳۶۷
- مجمع تشخیص مصلحت نظام
- قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع کنندگان و مصرف کنندگان اسکناس مجعول مصوب ۱۳۶۸/۰۱/۱۹

- قانون شمول اجرای قانون نحوه اجرا اصل (۴۹) قانون اساسی در مورد ثروت‌های ناشی از احتکار و گرانفروشی و قاچاق مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۲۹
- آیین نامه اجرایی ماده (۳۱) قانون تاسیس سازمان جمع آوری و فروش اموال تملیکی مصوب ۱۳۷۰
- قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام
- قانون منع اخذ پورسانت در معاملات خارجی مصوب ۱۳۷۲/۰۴/۲۷
- قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل مصوب ۱۳۷۲/۱۰/۱۱
- تصویب نامه هیئت وزیران در مورد تعیین حدود و مقررات استفاده از ارز و ... به شماره ۶۱۲۱۲ مورخ ۱۳۷۳/۰۲/۲۷
- قانون اصلاح ماده (۱) قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲/۱۲/۲۹ و اصلاحیه‌های بعدی آن مصوب ۱۳۵۳/۱۲/۲۹ مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام و موادی از قانون مجازات اسلامی «بخش تعزیرات» مصوب سال ۷۵
- قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت مصوب ۱۳۶۷/۰۳/۳۰
- قانون تجارت الکترونیکی موضوع ماده (۶۷) مصوب سال ۱۳۸۲ مجلس شورای اسلامی و تایید مجمع تشخیص مصلحت نظام
- قانون مبارزه با قاچاق انسان به قصد فحشاء مصوب ۱۳۸۳/۰۴/۲۸
- قانون الحاق یک بند و یک تبصره به ماده (۱) قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ و اصلاح تبصره (۱) ماده (۲) آن مصوب ۱۳۸۴/۱۰/۱۴
- قانون اصلاح تبصره (۱) ماده (۱۳۸۸) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸ و الحاق ۳ تبصره به آن مصوب ۱۳۸۵/۰۳/۲۴
- قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۰۲
- قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۱۳۸۷/۰۷/۲۰
- قانون مجازات جرائم رایانه ای مصوب خرداد ۱۳۸۸
- قانون مبارزه ب قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲
- بند ۲ ماده ۱۰۹ و تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

- اصلاح قانون اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۸۴ شامل دو ماده

۲- مراجع تقنینی در جرم‌انگاری جرائم اقتصادی

بررسی عملکرد قانونگذار ایران در گذشته، حاکی از آن است که تصویب قوانین کیفری همیشه به عنوان بهترین و ساده‌ترین راه حل مبارزه با بزهکاری و کج‌روی‌های اجتماعی شناخته شده است. (ازمایش، ۳۱: ۱۳۸۰) در واقع آنچه جامعه را از خطر جرایم حفظ می‌کند، تصویب مداوم عناوین کیفری نیست بلکه به تعبیر بکاریا حتمی بودن کیفرهاست. (بکاریا، ۳۱: ۱۳۸۰) با عنایت به اینکه نوع و میزان پاسخ‌ها در قبال بزه و انحراف از طرف دولت و ارکان مختلف آن تعیین و اعمال می‌شود سیاست جنایی حاکم بر نظام کیفری ما خصوصاً در مقابله با جرایم اقتصادی از نوع سیاست جنایی اقتدارگراست. (لازرژ، ۸۱: ۱۳۹۰) تعدد نهادهای قانون‌گذار و منابع قانونی، مسامحه در تدوین قوانین و جرم‌انگاری و ... حکایت از کاست‌هایی در حوزه سیاست جنایی ما در قبال مفساد اقتصادی دارد. (کوشا و دهقانی، ۱۳۹۶: ۸۷) عمدتاً ۴ نهاد قانونگذار نسبت به جرائم اقتصادی در ایران قدام به تدوین قانون می‌نمایند:

۲-۱- مجلس شورای اسلامی

تنها مرجع صالح به قانونگذاری در عموم مسائل است که در حوزه مبارزه با جرائم اقتصادی نیز به این مهم اقدام کرده است قوانینی مانند: ورشکستگی به تقصیر یا تقلب موضوع ماده ۵۴۱ و ۵۴۹ قانون تجارت و مواد ۶۷۰ و ۶۷۲ ق.م.آ، تبانی در معاملات دولتی موضوع ماده ۵۹۹ ق.م.آ، رشاء و ارتشاء در مورد داوران، ممیزان و کارشناسان موضوع ماده ۵۸۸ ق.م.آ، قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۱، قانون مبارزه با پول شویی ۱۳۸۶، قانون ممنوعیت اخذ پورسانت ۱۳۷۲ از مصوبات مجلس شورای اسلامی در زمینه جرائم اقتصادی می‌باشد.

۲-۲- مجمع تشخیص مصلحت نظام

مجمع در امور کیفری به دو صورت مبادرت به وضع قانون کرده است؛ دسته اول قوانینی که بعد از حدوث اختلاف بین مجلس و شورای نگهبان در مجمع تصویب شده است، مانند قانون اختیارات و وظایف وزیر دادگستری و... دسته دوم، قوانین تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری کیفری که رأساً و بدون وجود سابقه قانون‌گذاری در مجلس، در مجمع (بالغ بر ۲۰ عنوان) تصویب شده است. (حبیب زاده، ۱۳۸۳) عمده قوانین کیفری پس از انقلاب که در مقابله با مصادیق جرائم اقتصادی تصویب شده‌اند مصوبه مجمع تشخیص

مصلحت نظام هستند؛ مانند: قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز، قانون تشدید مجازات جاعلین اسکناس و واردکنندگان، توزیع کنندگان مصرف کنندگان اسکناس مجعول. (نورزاد، ۱۳۸۹: ۲۳۹)

۲-۳- قوه مجریه

برخی از مصوبات قوه مجریه در زمینه جرائم اقتصادی عبارتند از: تصویب نامه هیئت وزیران در مورد تعیین حدود و مقررات استفاده از ارز، آیین نامه اجرایی قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب، آیین نامه اجرایی ماده ۳۱ قانون تأسیس سازمان جمع آوری و فروش اموال تملیکی، آیین نامه اجرایی کمیسیون امور جنگل و جنگل نشینان شورای کشاورزی و امور روستایی و تصویب نامه هیئت وزیران در مورد تشکیل ستاد پشتیبانی برنامه تنظیم بازار.

۲-۴- قوه قضاییه

مستفاد از اصل ۸۵ و بند ۳ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، این قوه (قضاییه) فاقد صلاحیت قانون گذاری است، و نمی تواند اقدام به قانون گذاری کند؛ لیکن برای انجام امور داخلی خود می تواند بخش نامه یا دستورالعملی در راستای انجام وظایف قانونی محوله و در قالب قوانین مصوب مجلس تدوین کند؛ لیکن این موارد هیچ گاه نباید صفت قانون به خود گرفته و یا حتی از آن عدول نماید. با این حال تجربه عملی قوه قضاییه بعضاً نشان دهنده این است که در مقابله با جرائم اقتصادی دست به اقداماتی زده است که در قانون پیش بینی نشده است. صدور دو دستورالعمل برای رسیدگی به جرائم اقتصادی و بنیان گذاشتن شعب اختصاصی با عنوان مجتمع امور اقتصادی از سیاست گذاری های قوه قضاییه است که در خلاء قانون و در تأیید موارد فوق صورت گرفته است؛ لیکن دادن عنوان دستورالعمل برای رسیدگی های مجتمع امور اقتصادی نوعی نگارش آیین دادرسی است که در صلاحیت که بدون توجه به این مهم نسبت به تصویب، ابلاغ قانون گذار است و اجرای آن اقدام شده است. (نورزاد، ۱۳۸۹: ۲۴۸)

۳- اصول جرم انگاری در حقوق ایران

اولین و مهمترین قاعده در احتساب عمل خاصی به عنوان جرم، درج این موضوع در قوانین و مقررات موضوعه است. اصل قانونی بودن جرم از جمله اصول اولیه و بنیادین حقوق کیفری است. طبق این اصل، تعیین عمل مجرمانه باید ضرورتاً در چارچوب قانون باشد؛ یعنی ابتدا باید

عمل مورد نظر در قالب مقرر قانونی تدوین و تصویب شود. این موضوع از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا با توجه به حساسیت موضوع و وجود مجازات در مقابل چنین عملی، مجازات افراد قبل از آگاهی از وجود یک جرم در جامعه خلاف عدالت است. در کنار چنین اصلی برای جرم انگاری افعال باید به کیفیت قانونگذاری در این زمینه نیز دقت کرد. اولاً از لحاظ شکلی برای تلقی قانونی یک عمل به عنوان جرم باید تشریفات قانونی نظیر تصویب در مجلس و تایید شورای نگهبان و نهایتاً انتشار مقرر در روزنامه رسمی طی شود. از لحاظ ماهوی سیاق جملات در مورد اعلام عمل مجرمانه خاص باید جامع، شفاف و به دور از هرگونه ابهام باشد. در واقع باید در نگارش مواد قانونی به خصوص مواد جزایی از درج عبارات کلی و مبهم خودداری شود.

جرم انگاری در نظام کیفری جمهوری اسلامی ایران، با توجه به اصل ۷۱ قانون اساسی باید «در حدود مقرر در قانون اساسی» صورت گیرد. با توجه به اصل یاد شده، اختیار مجلس شورای اسلامی در وضع مقررات کیفری و جرم انگاری بیحد و حصر نیست، بلکه تابع محدودیت‌های مقرر در قانون اساسی می‌باشد. همچنین براساس اصل چهارم قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی باید در حدود اصول و موازین اسلامی اقدام به جرم انگاری نماید. با توجه به اصول شرعی و قانون اساسی اصل ضرر، قانونی بودن جرم، ضرورت، اباحه، عدم ولایت، برائت، مصونیت فردی، منع تفتیش عقائد، منع تجسس، منع دستگیری و ... بوده و استثناء بر آن اصول، نیازمند دلیل است. بر همین اساس مجلس شورای اسلامی با توجه به اصل ۷۱ قانون اساسی، فقط در حدود مقرر در قانون اساسی می‌تواند جرم‌انگاری نماید و این حدود نیز در اصول نهم و چهلم قانون اساسی به صورت عام و در اصول ۲۴، ۲۶، ۲۷ و ۲۸ به صورت خاص مشخص گردیده، و قانونگذار کیفری ایران نمی‌تواند خارج از حدود و معیارهای مذکور به جرم انگاری و اعمال محدودیت در حوزه حقوق و آزادی‌های فردی بپردازد. (نجفی توانا و مصطفی زاده، ۱۳۹۲: ۱۴۹)

اصل بعدی محدود کردن جرم انگاری نسبت به موارد کاملاً ضروری است. در واقع جرم انگاری آخرین راه کار و شدیدترین راهکار قانونی مبارزه با عمل محسوب می‌شود. با توجه به هزینه‌های بالای تعقیب کیفری و اجرای مجازات و نیز ورود لطمه به آزادی یا جسم خاکی در قبال مجازات باید از توسعه موارد جرم انگاری برحذر بود. بارعایت اصول فوق برای تعیین رفتارهای مجرمانه، گام بعدی رعایت توازن در این زمینه است. در توضیح مطلب باید گفت که قانونگذار باید معایب و منافع حاصل از جرم انگاری یک رفتار خاص، را بررسی کند.

۴- مبانی سیاست جنایی تقنینی ایران در جرم انگاری جرائم اقتصادی

۴-۱- مبانی نظری

مبانی نظری جرم انگاری جرائم اقتصادی در سیاست جنایی تقنینی در سه حوزه؛ که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

۴-۱-۱- نقش توصیفی:

یکی دیگر از کارکردهای سیاست جنایی تقنینی برای جرم انگاری جرائم اقتصادی، رسالت توصیفی آن است. وقتی در قانون عناوین مجرمانه مورد وصف قرار می‌گیرند، به این امر جرم انگاری می‌گویند. این امر در واقع توصیفی است که قانونگذار نسبت به ارزش و هنجاری که مهم است در سطح جامعه انجام می‌دهد. از این رو ارزش و هنجاری که مسائل مختلف فرهنگی، اقتصادی، دینی آن را مورد ارزش قرار داده است را به عنوان یک ارزش مهم و اساسی مورد وصف قرار می‌دهد تا با این روش مورد نظر، مورد حمایت قرار گیرد.

بدین ترتیب و در مانحن فیه، حقوق کیفری اقتصادی این نقش و رسالت خود را از طریق توصیف ماهیت هرگونه تعدی به ارزش‌های اقتصادی حاکم در جامعه را در متون جزائی اعلام می‌نماید. در نتیجه حقوق کیفری بیانگر ارزش‌های اقتصادی در جامعه نیز خواهد بود. (ولیدی، ۱۳۹۳: ۶۴-۱) از این رو سیاست جنایی تقنینی اقتصادی بیانگر و توصیف کننده ارزش‌های اقتصادی در سطح جامعه می‌باشند.

۴-۱-۲- سرکوبگرانه بودن سیاست جنایی در جرائم اقتصادی :

بودن سیاست جنایی اقتصادی یکی از اصلی‌ترین مبانی و کارکردهای سیاست جنایی است. از این رو نقش سرکوبانه بودن سیاست جنایی در قبال جرائم اقتصادی در واقع همان واکنش علیه پدیده مجرمانه می‌باشد که علیه جرائم اقتصادی و فسادهای مالی صورت می‌گیرد که این امر در جهت مبارزه با اخلاک‌گران نظام اقتصادی جامعه به منظور حفظ نظام اقتصادی کشور صورت می‌پذیرد. در این رابطه نیز دادگاه‌های کیفری نیز مکلفند نسبت به کسانی که نظم اقتصادی را مختل و به منافع عمومی تعرض می‌کنند با صدور حکم مقتضی مجازات پیش‌بینی شده در قانون را برای مرتکبان اینگونه جرائم در رای نهایی خود مورد حکم قرارداده و سپس آن را به مورد اجرا بگذارند. به این ترتیب مهمترین هدف اختصاصی سیاست جنایی در قبال جرائم اقتصادی، در کلیه نظامات کیفری نقش غیرقابل انکار سرکوبگرانه آن است که همه اندیشمندان بر آن اتفاق نظر دارند. (کوشا، ۱۳۸۱: ۱۵۷) در نقش سرکوبگرانه، هدف عدم بی‌پاسخ ماندن از

ارتکاب عمل مجرمانه می‌باشد که سرکوب کردن مجرمین جلوی تکرار پدیده مجرمانه جرائم اقتصادی گرفته شود. اگر چه این امر به صورت قطعی نیست، بلکه نسبی می‌باشد.

۴-۳- نقش حمایتی سیاست جنایی در قبال جرائم اقتصادی:

یکی دیگر از کارکردهای نظری سیاست جنایی تقنینی، نقش حمایتی است که حقوق کیفری اقتصادی نسبت به ارزش‌های اقتصادی یک کشور دارد. از این رو با توجه به اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در قوانین کیفری هر وقت که قانونگذار ضرورت ارزشی را احساس کند، آنرا مورد حمایت قرار می‌دهد مانند جان، مال و... از این رو قانونگذار نقش حمایتی خودش را به سوی ارزش‌های اقتصادی جامعه برده است و با واکنش علیه پدیده‌های مجرمانه اقتصادی و همچنین با ضمانت اجرای جزایی، ارزش‌های اقتصادی جامعه را مورد حمایت قرار داده است. بر این اساس علاوه بر اهمیتی که قانونگذار برای مقابله برای جرائم اقتصادی از قبیل قاچاق کالا و ارز یا سایر فعالیت‌های غیر قانونی افراد، مانند اختلاس و تصرف غیرقانونی در وجوه و اموال دولتی به عمل آورد، سعی می‌کند که نقش حمایتی خود را برای استقرار امنیت اقتصادی و حفظ منافع عمومی در جامعه نیز ایفا نماید و برای تحقق بخشیدن به این اهداف است که هرگونه تعدی و تجاوز به ارزش‌های معتبر اقتصادی نیز با قید مجازات ممنوع و قابل تعقیب و مجازات اعلام می‌نماید. (ولیدی، ۱۳۹۳: ۱-۳۶)

از این رو نقش حمایتی سیاست جنایی در قبال جرائم اقتصادی سبب می‌شود بستر امنی در جامعه ایجاد شود در جهت حفظ حقوق شهروندان و همچنین بستر مناسبی برای فعالان اقتصادی و تجاری ایجاد می‌شود و فعالیت‌های تجاری و بازرگانی در غالب یک امنیت اقتصادی در جامعه رشد یابد تا فعالان اقتصادی با امنیت و آسایش راحت بتوانند به فعالیت‌شان ادامه دهند.

۴-۲- مبانی عملی

۴-۲-۱- مبارزه با اخلال در نظام اقتصادی کشور

اخلال در نظام اقتصادی کشور شامل هفت عنوان کلی مجرمانه شامل اخلال در نظام پولی و ارزی کشور، اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی، اخلال در نظام تولیدی کشور، قاچاق میراث فرهنگی یا ثروت‌های ملی، تشکیل شرکت‌های مضاربه‌ای صوری، اخلال در نظام صادراتی کشور و تشکیل شرکت‌های هرمی است. (مهدی پور، ۱۳۹۲: ۲۵) که قانونگذار با جرم‌انگاری این عناوین هفت گانه سعی در مبارزه با اخلالگران در نظام اقتصادی کشور دارد.

۴-۲-۲- مقابله با عنصر ضرر در جرائم اقتصادی

یکی از شرایط تحقق جرائم اقتصادی ایجاد ضرر و زیان به افراد جامعه است. در صورت عدم تحقق این شرط جرم اقتصادی محقق نشده است. البته این ضرر و زیان گاهی بالفعل است مثل ضررهایی که از گران فروشی، احتکار، ربا، قاچاق کالا، استفاده از اسناد و نوشته‌های مجعول به جامعه وارد می‌شود، و گاهی بالقوه خواهد بود، مثل جعل اسکناس یا سکه یا اسناد. با توجه به اینکه هر نوع جرمی ماهیتاً در بردارنده نوعی ضرر و زیانی خواه مادی و خواه معنوی به فرد یا افراد جامعه می‌باشد، و اصولاً جرم انگاری نسبت به فعل یا ترک فعل توسط قانونگذار ناشی از این است که این عمل برای امنیت جامعه و یا عدالتی که باید در جامعه افراد از آن برخوردار باشند مضر است، تصریح به عنصر ضرر در جرائم اقتصادی به این علت است که این گونه جرائم از نظر اقتصادی نظم اجتماعی جامعه را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و آثار آنی آن در جامعه از ضررهای جرائم دیگر بیشتر و ملموس‌تر است و از طرف دیگر غالباً مرتکبین جرائم اقتصادی با انگیزه‌های مالی و مادی اقدام به اینگونه اعمال مجرمانه نموده و تأثیر اعمال آنها گاهی تمام جامعه یا بخش قابل توجهی از آن را تحت الشعاع قرار می‌دهد. بنابراین جرم انگاری در اینگونه اعمال صرفاً جهت جلوگیری از ضررهای ناشی از آن است، چنانچه این اعمال در بردارنده ضرری نباشد نمی‌تواند در جرگه این جرائم محسوب شود. (دانشور ثانی، ۱۳۸۲: ۲۸)

۴-۲-۳- حمایت کیفری از نظام اقتصادی کشور

هدف از جرم انگاری جرائم اقتصادی، حمایت کیفری از نظام اقتصادی کشور است و برای تعیین معیاری برای این جرائم نظام اقتصادی کشور را در نظر می‌گیرند و این معیارها در هر نظامی با توجه به مصلحت و نظام اقتصادی همان جامعه متغییر است و همچنین ناهمسانی تعاریف صورت گرفته از جرم اقتصادی به متفاوت بودن نظام‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، آموزه‌های دینی و شرایط خاص زمانی و موقعیت‌های جغرافیایی کشورها نیز برمی‌گردد. در تعریف معیاری مناسب برای جرم انگاری جرائم اقتصادی باید موارد مهمی از قبیل، وخامت و شدت جرم برای اقتصاد ملی، ابزار و شیوه‌های مورد استفاده، حدود اطلاعات و دانش مرتکب، جایگاه و موقعیت او و نیز انگیزه وی را مورد توجه قرار داد. در حقوق ایران آن دسته از اعمالی که مخالف سیاست‌های اقتصادی و فعالیت‌های اقتصادی باشد، به عنوان جرائم اقتصادی در نظر گرفته می‌شود.

۵-دامنه جرم انگاری جرائم اقتصادی در سیاست کیفری

۵-۱- جرائم علیه سیاست‌های اقتصادی

سیاست اقتصادی کشور در برگیرنده سیاست پولی و مالی است. سیاست پولی کشور توسط بانک مرکزی اتخاذ و ابلاغ می‌شود که از طریق ابزارهای حداقل ذخیره قانونی، تعیین نرخ تنزیل مجدد، عرضه اوراق مشارکت و غیره صورت می‌گیرد. آن بخش از اعمال مجرمانه که مخالف اینگونه سیاستها باشد، ممکن است در سه دسته قرار گیرد. (ویلفرد^۱، ۲۰۰۰: ۱۱۷) بخشی مربوط به خلق مجرمانه پول اعم از فلزی و اسکناس و اسناد جایگزین پول مثل چک است که با جعل و وارد کردن آن به چرخه اقتصادی به نوعی ایجاد پول کاذب نموده و علاوه بر اخلال در نظام پولی و بانکی و تورم، منفعت مادی برای مرتکب نیز به دنبال دارد. پول‌های اعتباری مانند چک‌های الکترونیکی، تضمینی و مسافرتی و کارت‌های اعتباری نیز از این دسته‌اند. خلق مجرمانه از این جهت جرم علیه سیاست اقتصادی دولت محسوب می‌شود که علاوه بر افزایش حجم پول و کاهش ارزش پول و سلب اعتماد عمومی عملاً کنترل و نظارت دولت و بانک مرکزی را که متولی ضرب سکه و چاپ اسکناس است مختل می‌سازد. جعل اسکناس داخلی یا خارجی یا اسناد بانکی در شرایط عادی جزو جرایم علیه آسایش عمومی دسته بندی می‌شود. اما دقت در متن ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات و مجازات‌های باز دارنده) بیانگر این است که ارتکاب این جرایم به قصد اخلال در وضع پولی یا بانکی یا اقتصادی یا برهم زدن نظام و امنیت سیاسی، آنها را در زمره جرایم اقتصادی قرار می‌دهد. (میرمحمد صادقی ۱۳۸۱: ۲۶۸) گر چه در زمان تصویب قانون، توجهی به جرم اقتصادی نشده بود در عین حال چنین عملی به لحاظ اخلال در نظام اقتصادی و برهم زدن سیاست اقتصادی در زمره جرایم اقتصادی قرار می‌گیرد چرا که اینگونه جرایم با توجه به تعریف سیاست‌های اقتصادی در برگیرنده سیاست‌های پولی و مالی محسوب می‌شود.

بخشی دیگر از جرایم مربوط به پول، جرایمی است که به منظور تحصیل مجرمانه پول ارتکاب می‌یابد. جرایمی همچون جرایم بورسی، جرایم مربوط به قیمت‌ها، اوراق مشارکت، قرض پول (ربا) و قاچاق کالا و ارز در این دسته قرار می‌گیرد. جرایم بورسی شامل اقداماتی می‌شود که خارج از روند عادی و صحیح معاملات اوراق بهادار بوده و غالباً توام با سوء نیت و

¹- wilfrid

با توسل به شیوه‌های غیرقانونی و به منظور قیمت گذاری و اخلاص در بازار بورس ارتکاب می‌یابد. عمده ترین جرایم بورسی عبارت است از: معامله متکی بر اطلاعات نهایی، سوء استفاده از اطلاعات نهایی افشای مستقیم یا غیر مستقیم اطلاعات محرمانه، دست کاری قیمت بازار، افشای اسرار اشخاص توسط کارگزار بورس، کارگزار/ معامله گر یا بازگردان، خودداری از ارائه اطلاعات یا اسناد و مدارک مهم به سازمان بورس و غیره... (میرزایی منفرد، ۱۳۸۹) گرفتن ربا و سؤاستفاده از اضطرار اشخاص در دادن قرض یا بهره و وساطت در ربای قرضی نیز به لحاظ فلسفه ربا که به نوعی مانع امر تولید می‌شود، اخلاص در نظام اقتصادی و جرم علیه سیاست اقتصادی محسوب می‌شود زیرا ربا گیرنده بدون هیچ فعالیت تولیدی و اقتصادی مبالغی را از طریق مجرمانه تحصیل می‌کند.

۵-۲- جرائم علیه فعالیت‌های اقتصادی

فعالیت‌های اقتصادی در سه محور تولید، توزیع و مصرف در جریان است و عملکرد بازار در این رابطه، تمامی عوامل اعم از تولید کننده، توزیع کننده، مصرف کننده، بورس و اوراق بهادار، صادرات و واردات، محیط زیست، رقابت مشروع، بازار پول و ارز و به طور کلی همه عوامل اقتصادی در یک جامعه را در بر می‌گیرد. این سه محور که به محورهای جرایم علیه فعالیت‌های اقتصادی می‌پردازند شامل دوره فعالیت‌های اقتصادی (شروع و پایان عملیات) ابزار- های فعالیت‌های (شرکتها و بنگاه‌های اقتصادی) و موضوع فعالیت‌های اقتصادی (حوزه رقابت و مصرف) می‌شوند طبق این ضابطه هرگونه جرمی که مخل فعالیت اقتصادی شود، خواه از طرف یک شرکت تجاری یا بنگاه اقتصادی سرزده باشد، خواه از طرف اشخاص حقیقی خرده فروشان، می‌تواند در قلمرو جرم اقتصادی قرار گیرد.

طبق نظر پروفیسور تراکمن^۱ جرم اقتصادی به دو گروه تقسیم می‌شود.

گروه اول فعالیت‌های اقتصادی اساسا نامشروع و غیر قانونی است نظیر شرط بندی و قمار. و گروه دوم جرایمی است که به منظور تحصیل سود در راستای فعالیت‌های اقتصادی پس از تاسیس قانونی تشکیلات اقتصادی اتفاق می‌افتد که شامل سؤاستفاده از سرمایه مورد استفاده در تشکیلات اقتصادی و فعالیت‌های منجر به ضرر شرکای اقتصادی، سهامداران و اشخاص

^۱- Trackman

ثالث، سوء استفاده از سرمایه‌های امانی شرکت و انجام اقدامات علیه کارگران مانند تخلف از حداقل دستمزدها، نقض منافع دولت مانند فساد مالی و تقلب مالیاتی می‌شوند. (دادخدایی، ۵۶)

جرایم موضوع فعالیت‌های اقتصادی در دو حوزه رقابت میان تولید کنندگان و توزیع کنندگان و حوزه مصرف متمرکز است.

ملاک تبلیغات فریبنده و خلاف واقع، ایجاد رابطه غیر واقعی بین تصویر و بیان در تبلیغات، عدم وضوح عناصر مهم در تبلیغات و نحوه ارائه و محتوای تبلیغات است که باعث سردرگمی، اغتشاش انتخاب و تصمیم‌گیری صحیح مشتری می‌شود. (حسینی، ۱۳۸۸: ۳۹) با تبلیغ فریبنده و دروغین و وانمود کردن کالا و خدمات غیر واقعی به جای کالای باکیفیت، در واقع تولید کننده یا توزیع کنندگان به طریق نامشروع، مالی را تحصیل می‌کنند که مستحق آن نبوده‌اند چرا که در صورت اطلاع رسانی صحیح به مشتری، او یا از خرید محصول خودداری می‌نمود یا به قیمت کمتر خریداری می‌نمود و این از مصادیق عمل بزهکاری به انگیزه کسب منفعت مادی است. در بیشتر قوانین داخلی کشورها و حقوق بین‌الملل، حقوق مصرف کننده را شامل حق برخورداری از سلامت و ایمنی، حق جبران خسارت، حق آموزش، حق داشتن محیط زیست سالم و غیره می‌دانند. مصرف کننده‌ای که با تبلیغات دروغین مغبون شده و کالای تقلبی یا بی کیفیت دریافت داشته به نوعی بزه دیده جرم اقتصادی در حوزه مصرف محسوب می‌شود. از این گذشته، تبلیغات دروغ یا تقلب در کالا و خدمات، نقض قوانین کیفیت و استاندارد نیز هست. سازمان استاندارد کیفیت ایزو ۱۹۶۴ و اصلاح بعدی آن در سال ۲۰۰۰، کیفیت را اینگونه توصیف می‌نماید: «کیفیت یعنی مجموعه ویژگی‌هایی که یک کالا و خدمات یا یک فرآیند باید داشته باشد تا نیازها و انتظارات آشکار و پنهان مشتری را برآورده نمود و ظرفیت بهبود پذیری نیز داشته باشد».

در ماده ۸۲ قانون اتحادیه اروپا (رم) و لایحه قانون رقابت ایران، مصادیق توافق مغایر با رقابت، شامل مواردی است که با سوءاستفاده از موقعیت برتر ممکن است از طریق تعیین یا حفظ یا تغییر قیمت نامتعارف کالا یا خدمات، تحمیل شرایط غیر منصفانه قرار دادی، تحدید مقدار عرضه و تقاضا به منظور افزایش یا کاهش قیمت بازار، ایجاد مانع در ورود رقبای جدید یا حذف آنها، مشروط ساختن قرارداد به قبول تعهدات غیر مرتبط و تملک سرمایه شرکت‌ها در صورت منجر شدن به اخلاف در رقابت، صورت گیرد. (صادقی، ۱۳۸۶: ۱۸۱-۱۸۳) در حوزه رقابت، تخلفات و جرایم ارتكابی متوجه تولیدکنندگان و توزیع کنندگان کالا و خدمات می‌-

شود. در این رابطه اقتصادی، وضعیت رقابتی به وضعیت انحصاری یا نیمه انحصاری تبدیل می‌شود. قیمت گذاری تهاجمی،^۱ سوء استفاده از موقعیت برتر و طفیلی گری اقتصادی^۲ از جمله جرایم اقتصادی در حوزه موضوع فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌شوند. آنچه در مجموع به عنوان ضابطه اقتصادی در حوزه سیاست‌ها و فعالیت‌های اقتصادی می‌توان گفت، به هدف اصلی حاکمیت در برقراری نظم عمومی اقتصاد معطوف است.

۶- علل حقوقی و قضایی جرم انگاری جرایم اقتصادی

مقررات قانونی در برخورد با سوء استفاده و بهره‌مندی مجرمین اقتصادی، سیاسی و پول شویی و نیز ثروت‌های نامشروع تحصیل شده در داخل کشور و همچنین انتقال ثروت‌های نامشروع خود به خارج از کشور و بانک‌های خاص و حساب‌های ناشناخته از عوامل جرم انگاری جرم اقتصادی است که نیازمند وضع قوانین جدید است. (فروزش، ۱۳۸۸: ۲) از سوی دیگر، کمبود مکانیزم لازم در مورد نظارت قضایی کافی بر عملکرد مراکز اقتصادی کشور توسط سازمان بازرسی کل کشور به عنوان بازوی نظارتی قوه قضاییه و عالی‌ترین نهاد نظارتی کشور کاملاً مشهود است و همین امر موجب شده تا این تشکیلات عریض و طویل به نهادهای تشریفاتی تبدیل شود.

وجود ابهام و نقص و فقدان شفافیت لازم در ضوابط و مقررات نیز بسترسازی مناسبی برای مفساد اقتصادی ایجاد کرده است که این معضل نیازمند صدور دستورالعمل‌ها و بخش نامه‌هایی شفاف ساز در موسسات دولتی و بانک‌ها می‌باشد. معضل فوق همچنین در عدم حاکمیت نظم قانونی در سیستم اقتصادی کشور به لحاظ فقدان یا ضعف ممانعت اجراهای برخورد با متخلفین و پایمال کنندگان نظم و مقررات قانونی نیز متبلور شده است. متأسفانه بسیاری از مدیران در حوزه مدیریتی خود فعال مایشاء بوده و یا تخطی از ساحت قانون و عدم ترس از برخورد قضایی، اراده و میل ناصحیح خود را اعمال می‌کنند. جنجال سازی پیرامون عدم امنیت کاری برای مدیران توسط برخی افراد نیز کمک زیادی به گسترش این حاشیه امن مدیران

^۱ (Aggressive pricing) به موجب بند (د) ماده ۴۵ قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و اجرای سیاست کلی اصل چهارم (۴۴) قانون اساسی مصوب ۲۵/۳/۱۳۸۷، قیمت گذاری تهاجمی عبارت است از: عرضه کالا و خدمات به قیمتی پایین‌تر از هزینه تمام شده آن به نحوی که لطمه جدی به دیگران وارد کند یا مانع ورود افراد جدید به بازار شود.

^۲ به موجب فراز (بند) (ک) ماده ۴۵ قانون فوق، طفیلی گری اقتصادی عبارت است از: کسب و بهره برداری غیر مجاز از هرگونه اطلاعات داخلی رقبا در زمینه تجاری، مالی، فنی و نظایر آن به نفع خود یا اشخاص ثالث.

نالایق کرده است. از سوی دیگر، مقررات قانونی لازم و سیستم اداری کارآمدی در الزام مدیران و مسئولین به ثبت و اعلام صحیح و کامل دارایی خود به قوه قضاییه و نیز ایجاد ابزار-های لازم امکان شناسایی ثروت و اموال آنان در صورت عدم اعلام آن و کتمان میزان ثروت خود، وجود ندارد. در حالی که در بسیاری از کشورهای جهان، سیستم بانکی به نحوی تدارک دیده شده است که تمامی فعل و انفعالات ریالی و ارزی و اندوخته‌های مسئولین و نقل و انتقالات مالی آنها به راحتی قابل شناسایی و کشف می‌باشد.

از دیگر دلایل حقوقی گسترش جرایم اقتصادی در ایران، این است که قوه قضاییه به قوانین متروک یا اصول و قوانینی که در جهت مبارزه با جرایم اقتصادی به طور ناقص اجرا شده توجهی ندارد. از جمله این قوانین می‌توان به قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۶۳)^۱، اصل ۴۲ قانون اساسی و همچنین قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور (مصوب ۱۳۶۹) اشاره کرد.

مطابق اصل ۱۵۶ قانون اساسی، قوه قضاییه بایستی وظایف خود را در دو بخش پیشگیری و مجازات مجرمین به طور همزمان و به موازات هم انجام دهد.

۷- معیارهای جرم انگاری جرم اقتصادی

۷-۱- معیارهای غیرمستقیم

الف: معیار جغرافیایی: براساس این معیار بزهکاری اقتصادی یک پدیده شهری است و براساس میزان توسعه یافتگی شهرها میزان این جرایم نیز متفاوت است.

ب- معیار حرفه‌ای: جرم اقتصادی در ارتباط با فعالیت حرفه‌ای قانونی و مشروع فرد رخ می - دهد مثلاً به کار گماردن افراد زیر ۱۵ سال در کارخانه‌ها.

۱- موضع قانونگذار ایران در مورد ثروت‌های نامشروع و غیرقانونی در اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مشخص شده است: «دولت موظف است ثروت‌های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه کاری‌ها و معاملات دولتی، فروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایرکردن اماکن فساد و سایر موارد غیرمشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت المال بدهد. این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود. هر چند عبارت «سایر موارد غیرمشروع» در این اصل حصری بودن مصادیق مذکور را منتفی ساخته است، اما این اصل فقط ضبط و استرداد اموال نامشروع را بیان کرده است و متعرض جنبه کیفری و تعیین ضمانت اجرای کیفری آن نشده است. همچنین به موجب ماده ۱۴ قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران - مصوب ۱۳۶۳/۰۵/۱۷: «هرگونه نقل و انتقال اموال موضوع اصل ۴۹ قانون اساسی به منظور فرار از مقررات قانون پس از اثبات باطل و بلا اثر است. انتقال گیرنده در صورت مطلع بودن و انتقال دهنده به مجازات کلاهبرداری محکوم خواهند شد.»

ج- معیار ارزیابی مجرم از عمل مجرمانه: براساس این معیار مرتکبین جرایم اقتصادی عمل ارتكابی خود را حاکی از زرنگی و مهارت می‌دانند. در نتیجه، احساس مجرمیت نمی‌کنند مثلاً فردی مذهبی خمس و زکات می‌پردازد. ولی مالیات نمی‌پردازد و اظهارنامه خلاف واقع ارائه می‌دهد که جامعه آنها را مجرم نمی‌داند.

د- معیار وسایل ارتكاب جرم اقتصادی: در جرم شناسی وسایل ارتكاب جرم به دو دسته تقسیم می‌شود: ۱. جرایم حیلۀ آمیز و متقلبانه، ۲. جرایم توأم باخشونت. جرایم اقتصادی از نوع اول هستند که مبتنی بر سوء استفاده از نبوغ، توانایی فکری و استعداد می‌باشند. که این امر سبب تنوع در وسایل ارتكاب جرم و موجب تنوع در شیوه‌های ارتكاب آن می‌شود. در نتیجه وسایل ارتكاب جرم غالباً مجمل و نامحسوس هستند و یا میزان تاثیر وسیله ارتكاب جرم مشخص نیست. مثلاً در جرم کلاهبرداری رایانه و...

ه- معیار نرم^۱ یا قاعده نقض شده: منظور از نرم قاعده یا هنجار حقوقی است که بیانگر مصلحت یا ارزش الزام آوری است که با محتوی و پیام هنجار مرتبط است. مثلاً مالکیت احترام به مال دیگری یک نرم است. که بیانگر ارزش الزام آور مالکیت خصوصی است، که آثار اجتماعی و حقوقی به دنبال دارد.

۲-۷- معیارهای مستقیم

الف- قوانین: عمده ترین منابع قانونی عبارتند از:

- ماده ۱۴ قانون اجرای اصل ۴۹: «هرگونه نقل و انتقال اموال اصل ۴۹ به منظور فرار از مقررات این قانون، پس از اثبات باطل و بلاثر است. انتقال گیرنده در صورت مطلع بودن و انتقال دهنده به مجازات کلاهبرداری محکوم خواهند شد». این همان جرم پولشویی است که برای آن عنوان تعیین نشده است.

در بند ۳ ماده ۲ آیین نامه دادرسی و دادگاه‌های انقلاب مصوب ۱۳۵۸ نیز رسیدگی به جرایم اقتصادی بزرگ را در صلاحیت دادگاه انقلاب قرار داده است.

- قانون مجازات اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی مصوب ۱۳۱۵ که به موجب ماده ۱ این قانون تحصیل وجه به اقتضای اعتبار جهت اعمال نفوذ نزد مامورین را جرم انگاری نموده است. در برخی قوانین قالب کیفیت مشدد افساد فی الارض برای جرایم اقتصادی به کار برده

¹ - norme

شده است. از جمله ماده ۴ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری و ماده ۱ قانون مبارزه با اخلاص گران در نظام اقتصادی مصوب ۱۳۶۹.

- قوانین جاری: قانون الحاق یک بند و یک تبصره به ماده (۱) قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ که شامل ۲ ماده و اصلاح تبصره (۱) ماده (۲) آن مصوب ۱۳۸۴/۱۰/۲۸ شامل ماده واحده که یک بند به عنوان بند (ز) و یک تبصره به ماده (۱) اصلاح و الحاق گردیده و تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی و بند ب ماده ۱۰۹ در ارتباط با جرایم اختلاس و... و مصادیق جرایم اقتصادی از جمله قوانین جاری برای مبارزه با جرایم اقتصادی هستند.

(ب) آموزه‌ها: از آنجا که در حقوق ایران معیاری برای جرایم اقتصادی ارایه نشده حقوقدانان در این زمینه گام‌هایی برداشته‌اند.

(ج) اسناد بین‌المللی: دو سند بین‌المللی در رابطه با جرایم اقتصادی وجود دارد.
(۱) کنوانسیون پالمو (مصوب ۲۰۰۰) این کنوانسیون فقط به تعریف جرایم می‌پردازد و در خصوص جرایم اقتصادی معیاری به دست نمی‌دهد.

(۲) کنوانسیون مبارزه با فساد ملل متحد (مصوب ۲۰۰۳) این کنوانسیون به طور مستقیم به جرایم اقتصادی پرداخته است از جمله: کسب ثروت‌های نامشروع (ماده ۲۰)، پرداخت رشوه به مقامات عمومی کشوری (ماده ۱۵)، اختلاس اموال در بخش خصوصی (ماده ۲۲)، تطهیر عواید ناشی از جرم (ماده ۲۳) و....

این کنوانسیون علاوه بر طرح اقدامات و تدابیر بازدارنده در برخی موارد جرم انگاری نموده و پیشنهاداتی به دولت‌های عضو ارائه داده است.

- تدابیر بازدارنده: از طریق اعمال سیاست و روش‌های پیشگیری در فساد مالی از فراهم شدن زمینه برای سوء استفاده مجرمین جلوگیری می‌کند (پیشگیری غیرکیفری) ماده ۵ کنوانسیون تدابیر پیشگیری از فساد را مطرح می‌کند و در ماده ۶ تشکیل نهادهایی برای مبارزه با فساد و امکان اجرای تدابیر مذکور را بوجود آورده است. در ماده ۷ نیز تاکید شده که افراد واجد صلاحیت اخلاقی و توانایی علمی و عملی لازم برای این منظور انتخاب شوند. همچنین در این کنوانسیون از طریق توسل به نظام ضمانت اجراها (ماده ۱۲) امکان مشارکت عمومی در اعلام جرم (ماده ۱۳) و اصلاح و بازپروری بزهکاران (ماده ۲۰) صورت می‌گیرد. (پیشگیری

کیفری) علاوه بر اینها در ایران برای جرم انگاری جرایم اقتصادی معیارهای متفاوتی در نظر می-گیرند از جمله سیاست اقتصادی به نفع دولت و...

۸- سیاست جنایی تقنینی در تبیین عناصر تشکیل دهنده قوانین ماهوی جرائم اقتصادی

۸-۱- عنصر قانونی

در جرم انگاری جرائم اقتصادی، سیاست جنایی تقنینی تعیین مجازات را نوعاً از فن ارجاع به دو شکل استفاده می‌نماید؛

۱- در متن قانون مقنن یک قاعده را وضع می‌کند و در پایان متن یک ماده مستقلی را به مجازات اختصاص می‌دهد. این به آن معنی است که جرایم قبلی از نظر مقنن یکسان است؛ که در قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۳ به چشم می‌خورد.

۲- در یک ماده مقنن جرم را تعریف می‌کند؛ ولی مجازات را در همان ماده نمی‌آورد، بلکه در ذیل آن از عبارت «در حکم» استفاده می‌کند. این شیوه در کشور ما مرسوم است و ممکن است دو جرم هیچ رابطه ماهیتی با یکدیگر نداشته باشند؛ مثلاً در ماده ۲۷۹ ق.م.ا، محاربه چنین تعریف شده است: «محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد جان، مال یا ناموس با انگیزه شخصی به سوی یک یا چند شخص خاص سلاح بکشد و عمل او جنبه عمومی نداشته باشد و نیز..... محسوب نمی‌شود» و همچنین در ماده و در جایی دیگر مقنن احتکار و گرانفروشی را در حکم محاربه می‌داند؛ یا قاچاق انسان که این جرم را از مصادیق محاربه معرفی می‌کند. اگر مقنن می‌خواهد اوصاف و نیز مجازات جرم را تشدید کند چه لزومی به تغییر عنوان دارد.

۸-۲- عنصر مادی

عنصر مادی جرایم اقتصادی بیشتر به صورت ترک فعل رخ می‌دهد. مثل عدم ثبت شرکت-ها، عدم وجود نظم در دفاتر حسابداری و...

۸-۳- عنصر معنوی

عنصر معنوی در جرایم اقتصادی نوعاً مفروض است و بیشتر جنبه مادی صرف دارند؛ زیرا حرفه‌ای بودن صاحبان مشاغل با آگاه بودن آنها از آثار اعمالشان ملازمه دارد.

۸-۴- مجازات‌ها در جرایم اقتصادی

مجازات‌ها بیشتر به صورت جریمه نقدی و مجازات مالی، ضبط و مصادره اموال پیش‌بینی

می‌شود. «علت مالی بودن مجازات‌ها نیز این است که معمولاً مرتکبان این جرایم به دنبال سود و درآمد اقتصادی‌اند». مثلاً در جرایم تعزیرات حکومتی ارقام جریمه به ۲۰ میلیارد تومان می‌رسد. البته در کنار آن محرومیت از حقوق اجتماعی هم وجود دارد. مثل تعطیلی موقت، محرومیت از شرکت در مناقصه و...

۹- سیاست جنایی تقنینی از بعد شکلی در جرم اقتصادی

سیاست جنایی تقنینی از دو بعد قابل بررسی است. اول تعیین ضابطان خاص و دوم مراجع انتظامی اختصاصی.

۱- ضابطان خاص: در جهت کشف و اثبات جرایم اقتصادی نیازمند وجود ضابطین خاص و آموزش دیده در کنار ضابطین عام می‌باشیم. مثلاً مامورین گمرک.

۲- مراجع قضایی مربوط به جرایم اقتصادی: به جرایم اقتصادی باید در دادگاه اختصاصی رسیدگی شود در کشور ما نیز وجود مجتمعی به این منظور اختصاص داده شده است. که تخصص‌گرایی عملی و نه قانونی را ملاحظه می‌کنیم.

۱۰- ارزیابی سیاست کیفری تقنینی موجود

در این بخش به بررسی عملکرد قانونگذار در هر دو مرحله جرم‌انگاری و تعیین ضمانت اجرا از نظر میزان انطباق با معیارهای سیاست جنایی تقنینی پرداخته می‌شود.

۱۰-۱- فقدان ضابطه مندی در جرم‌انگاری جرم اقتصادی

یکی از آفات موجود در واژگان شناسی، تحلیل ویژگی ذاتی اعمال مجرمانه است که با ابهامات زیادی روبرو است. در این حوزه شاهد هنجارها و معیارهای نامشخص، متعارض و قابل تغییری هستیم به طوری که می‌توان گفت همانگونه که اقتصاد به سرعت در حال جهانی شدن است جرایم اقتصادی نیز در حال تغییر و دگرگونی هستند و ویژگی اصلی جرایم اقتصادی تغییرات سریعی است که در آن صورت می‌گیرد. (اسجوگنر^۱، ۲۰۰۴)

در حقوق ایران تعریف مشخصی از جرم اقتصادی وجود ندارد. قانونگذار در قوانین و مواد قانونی متعدد بدون اینکه معنا یا شاخصی ارائه دهد از اصطلاحات و واژه‌هایی چون «اخلال در نظام اقتصادی کشور»، «جرم مالی»، «مفاسد اقتصادی»، «مفاسد کلان اقتصادی» و «تخلفات

^۱ - sjogren

مالی» استفاده کرده است. ابداع این واژه‌ها الزاماً بیانگر وجود تفاوت‌های قانونی شناخته شده بین آنها نیست و در بسیاری از موارد ضابطه این تقسیم بندی مشخص نیست.

۱۰-۲- مشخص نبودن اهداف و ارزش‌های قانونگذار

نظام اجتماعی بستر تعاملات میان افراد و گروه‌هاست که طرفین این روابط متقابل همواره خواهان حفظ برتری خود بر دیگری هستند. سیر طبیعی یک نظام اجتماعی بر مبنای تلاش برای مستولی شدن منافع فرد بر دیگران است و این تلاش طبیعی، مداخله هرگونه عامل ثالثی را برای نظم دادن به آن منتفی می‌کند، اما با وارد شدن دولت در این معادله گاهی پیش می‌آید که دولت احساس می‌کند باید در تعاملات بین افراد و گروه‌ها نظارت داشته باشد یا اینکه خود از طرفین ذینفع به شمار رود. بنابراین از ابزارهای حفظ نظم که به صورت انحصاری در اختیارش قرار دارد استفاده می‌کند، اما به دلیل محدود شدن آزادی‌ها و حقوق افراد، قانونگذار در وهله اول از تدابیر غیر کیفری استفاده می‌کند و حقوق کیفری را به عنوان آخرین راه حل به کار خواهد گرفت؛ بنابراین دولت باید در استفاده از حقوق کیفری به عنوان راه حلی برای رسیدن به ارزش‌های برتر اجتماعی، این ارزش‌ها را به وضوح مشخص کرده باشد و سپس اقدام به تعیین ضمانت اجرا برای ناقضان آنها نماید. در نبود یک توجیه الزام آور در وضع قوانین کیفری همه مجازات‌ها ناقض حقوق افراد خواهد بود. محور و عقیده اصلی این نظریه آن است که جرم انگاری این دسته از رفتارها برای رسیدن به اهداف و ارزش‌های مورد حمایت دولت ضروری باشد. به عبارت دیگر هدف دولت باید ضروری باشد و قانون هم باید تنها راه رسیدن به آن هدف باشد و دقیقاً برای رسیدن به آن اهداف و ارزش‌ها طراحی شده باشد.

در جرم انگاری اعمالی با عنوان جرم اقتصادی، قانونگذار باید ابتدا مشخص کند که قصد حمایت از کدام یک از ارزش‌ها را دارد. آیا هدف وی حمایت از منافع دولت است یا حمایت از مالکیت فردی یا حفظ پایه‌های اقتصاد اسلامی و سپس بر اساس هدف مورد نظر به تعیین مجازاتی بپردازد که وی را مستقیماً به این هدف می‌رساند. قانونگذار در قوانین و مقررات متعددی اقدام به جرم انگاری جرایم اقتصادی نموده است، اما آنچه هیچ گاه در صدد تعیین آن بر نیامده است تعیین معیار و شاخصی است که بر اساس آن تشخیص داده است که رفتاری خاص در یک قانون خاص گنجانیده شود. برای مثال شاخص اخلاق در نظام اقتصادی کشور چیست که موجب می‌شود، یک بار احتکار در زمره این قانون مجازات شود و بار

دیگر در قانون منع احتکار و بار دیگر در قانون تعزیرات حکومتی آورده شود. تمامی رفتارهایی که در قوانین نامبرده در بالا جرم انگاری شده‌اند به نوعی فعالیت‌های ناسالم اقتصادی هستند اما از نظر ماهیت، موضوع جرم، میزان ضرر و زیان وارده و شخصیت بزه دیده و مرتکب با یکدیگر تفاوت‌های اساسی دارند. بنابراین قانونگذار باید در هر مورد با توجه به ویژگی‌های هر جرم اقدام به دسته بندی آن در گروه‌های جداگانه نماید. اقدام قانونگذار در جرم انگاری برخی اعمال تحت عنوان جرم اقتصادی بیشتر نوعی مهار موقتی بحران از طریق قهر آمیزترین و ساده‌ترین ابزار در دسترس بوده است. نگاهی به تاریخچه قوانین کیفری اقتصادی گویای این واقعیت است که قانونگذار در وضع این قوانین حتی نیم نگاهی به قوانین ماقبل خود نداشته است، برای مثال در جریان تصویب قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور یکی از موضوعات مورد اختلاف، تکراری بودن مواد این قانون بود اما در نهایت این ایراد مورد توجه قرار نگرفت. مهمترین علت وضع این قانون، تنش‌ها و نوسانات اقتصادی و سیاسی حاکم بر آن دوره زمانی بود. زمان بازسازی پس از جنگ تحمیلی، مشکلاتی که پس از زلزله رودبار پدید آمده بود، انحصار و احتکارهای عمده‌ای که در آن مقطع زمانی رخ داده بود و همچنین شیوع تاسیس شرکت‌های مضاربه‌ای که توانسته بودند با جمع کردن وجوه مردم به حرکات و فعالیت‌هایی دست بزنند که دولت را در مضیقه قرار دهد، از جمله این موارد بود. (روزنامه رسمی، ۱۳۶۹: ۲۸)

۱۰-۳- نامتناسب بودن پاسخ‌های کیفری

حقوق کیفری در برگیرنده شمار زیادی از افعال و رفتارهاست. در بخش جرایم اقتصادی، اعمالی جرم انگاری شده‌اند که در ذات و ماهیت خود کیفری نیستند. یکی از راههای تفکیک تخلفات کیفری و غیر کیفری، تفکیک براساس ماهیت و طبیعت ذاتی این اقدامات است. ویژگی کلیدی جرم برخلاف دیگر رفتارهای ممنوعه، در این است که جرم سرزنش اجتماعی شدیدی را به دنبال دارد و این ویژگی به طور آشکاری در جرایم سنتی علیه اشخاص و اموال وجود دارد. با وجود این در قلمروی جرایم اقتصادی، تصمیم به جرم انگاری کیفری یا جرم انگاری غیر کیفری یک عمل براساس فرضیه‌های موجود در خصوص ارزش بازدارندگی کیفر و جوانب تشریفات نسبی رسیدگی کیفری یا غیرکیفری است. بحث‌های زیادی پیرامون کیفری اعلام کردن رفتار ممنوعه و بر چسب کیفری زدن به یک عمل وجود دارد. یکی از

جدیدترین بیانات از آن فرایبرگ است که می‌گوید: «جرم یک عمل نیست، بلکه یک فرایند است». حقوق نیز یک نهاد کنترل اجتماعی است که رفتارهای نادرست اجتماعی را تعریف می‌کند و به مقابله با آنها می‌پردازد. مفاهیم حقوق کیفری و حقوق مدنی بیان مختصری از روابط پیچیده میان دولت و شهروندانش است. تصدیق این امر که هیچ رفتاری ذاتاً کیفری یا مدنی نیست چالش‌های زیادی را در خصوص اینکه چرا رفتاری باید ویژگی نخست و رفتار دیگر باید ویژگی دوم را بگیرد برانگیخته است.

با وجود این قانونگذاران و سیاستگذاران در تعیین بهترین شیوه‌ای که قانون بتواند به اهدافش دست پیدا کند، تلاش کرده‌اند تا کیفیت عملی را که قرار است برچسب مجرمانه بخورد تعریف کنند. در طراحی ضمانت اجرای بهینه برای جرم، قانونگذار باید به چند سوال پاسخ مثبت دهد:

- ۱- آیا آن عمل صدمه شدیدی به افراد وارد می‌کند؟
 - ۲- آیا آن عمل به گونه‌ای شدید موجب نقض ارزش‌های اساسی شده است آنگونه که برای جامعه خطرناک باشد؟
 - ۳- آیا اطمینان داریم که استفاده از ابزارهای کیفری علیه رفتاری که ارزش‌های اساسی ما را به شدت نقض کرده است ضرورت دارد؟
 - ۴- بفرض که پاسخ ما به هر سوال مثبت باشد، آیا توجیه شده‌ایم که حقوق کیفری می‌تواند سهم مهمی در حل مشکل داشته باشد یا خیر؟
- در صورتی که پاسخ این سوالات مثبت بود باید به تعیین بهترین نوع ضمانت اجرای حقوق اعم از مدنی و کیفری اقدام شود.

نتیجه‌گیری

جرائم اقتصادی با زنجیره‌ای از جرائم دیگر در ارتباط است؛ جرایمی از قبیل ارتشاء، تطهیر درآمدهای نامشروع یا پول شویی، جعل اظهارنامه‌های گمرکی یا مالیاتی و در حالت سازمان یافته ایجاد اختلال در نظام اقتصادی که هر یک به نوبه خود قدرت فراوانی در تخریب منافع ملی و سرمایه‌های اجتماعی دارد. پول‌های بادآورده، به هم ریختن توازن اقتصادی، فرار سرمایه و به هم زدن برنامه‌های مدیران و مسئولان برای کنترل سلامت و امنیت اقتصادی و ... وجه مشترک همه انواع جرائم اقتصادی است. به همین دلیل در سرتاسر دنیا، دولتها در صدد شناسایی علل و عوامل واقعی وقوع جرائم اقتصادی بوده تا با وضع مقرراتی در این زمینه، به حمایت از

نظم و امنیت اقتصادی برخیزند. جرائم اقتصادی ارتباط تنگاتنگ با نوع سیاست جنایی حاکم و نوع آن دارد، چنانکه اشکال بزهکاری مرتبط با چرخه‌های مختلف نظام اقتصادی (تولید، توزیع، حمل و نقل و ...) و فضای کسب و کار بر اساس نوع نظام سیاسی- اقتصادی حاکم تغییر پیدا می‌کند. لذا لازم است دانست که در بحث نهادهای قانونگذار موثر در جرم انگاری جرائم اقتصادی تعدد نهادهای قانونگذار و منابع قانونی، مسامحه در تدوین قوانین و جرم انگاری و ... حکایت از کاستی‌هایی در حوزه سیاست جنایی ما در قبال مفاسد اقتصادی دارد. در هر صورت نهاد اصلی جرم انگاری جرائم اقتصادی می‌بایست برای جرم انگاری رفتارهای مجرمانه اصولی را رعایت نماید. اصولی چون اصل ضرر، قانونی بودن جرم، ضرورت، اباحه، عدم ولایت، برائت، مصونیت فردی، منع تفتیش عقائد، منع تجسس، منع دستگیری و ... مبانی نظری جرم انگاری این جرائم در سه حوزه نقش توصیفی، سرکوبگرانه و حمایتی مطرح می‌باشد و در مبانی عملی سیاست جنایی تقنینی در جرم انگار جرائم اقتصادی باید به لزوم مبارزه با اخلاک‌گران نظام اقتصادی و مقابله با عنصر ضرر در این جرائم اشاره نمود. به منظور جرم انگاری جرائم اقتصادی باید دامنه این جرائم و سیاست‌های اقتصادی و جرائم علیه فعالیت‌های اقتصادی را مشخص نمود تا از خودکامگی مقنن در جرم انگار جلوگیری نمود.

منابع فارسی:

کتاب

- بکاریا، سزار (۱۳۸۰)، رساله جرایم و مجازات‌ها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، چاپ دوم، نشر میزان
- قیاسی، جلال الدین (۱۳۸۵)، مبانی سیاست جنایی حکومت اسلامی، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ نخست
- لازرژ، کریستین (۱۳۹۰)، درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرند آبادی، چاپ دوم، تهران، بنیاد حقوقی میزان، تابستان
- مهدی پور، اعظم (۱۳۹۰)، سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی، نشر میزان
- میرزایی منفرد، غلامعلی (۱۳۸۹)، حقوق کیفری اوراق بهادار، نشر میزان
- میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۸۱)، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، چاپ دوم، نشر میزان
- نورزاد، مجتبی (۱۳۸۹)، جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، انتشارات جنگل، چاپ اول
- ولیدی، محمد صالح (۱۳۹۳)، حقوق کیفری اقتصادی، جلد ۱، تهران، نشر میزان
- ولیدی، محمد صالح (۱۳۹۳)، حقوق کیفری اقتصادی، جلد ۲، تهران، نشر میزان

مقالات

- آزمایش، علی (۱۳۸۰)، زندان مجازات شکست خورده، نشریه حقوق و اجتماع
- آقابابایی، حسین (۱۳۸۴)، گفتمان فقهی و جرم‌انگاری در حوزه جرایم علیه امنیت ملت و دولت، مجله فقه و حقوق؛ پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سال دوم، تابستان، شماره ۵
- حسینی، سید محمد (۱۳۹۶)، سیاست جنایی (مفاهیم-مدلها)، مجله کانون وکلای دادگستری، شماره ۱۱، تابستان
- حسینی، مینا (۱۳۸۸)، رعایت حقوق مصرف کنندگان تبلیغات و بازاریابی تولیدات دارویی و بهداشتی، مجله اخلاق و تاریخ پزشکی، شماره یک
- دادخدایی، لیلا (۱۳۹۱)، مفهوم جرم اقتصادی و تحولات آن، مجله تعالی حقوق، شماره ۶
- جعفر کوشا، محمد رضا دهقانی (۱۳۹۶)، سیاست جنایی در جرائم اقتصادی، دو فصلنامه دانش حقوق و مالیه، سال اول شماره دوم، زمستان
- صادقی، طوبی (۱۳۸۶)، اصول حاکم بر حقوق رقابت تجاری، دو فصلنامه آموزه‌های فقهی،

الاهیات و حقوق، شماره ۲۳

- علی نجفی توانا، فهیم مصطفی زاده (۱۳۹۲)، جرم انگاری فقه و حقوق اسلامی، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال پنجم، شماره ۸، بهار و تابستان

پایان نامه

- دانشور ثانی، رضا (۱۳۸۲)، جرائم اقتصادی، پایان نامه کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی

- شیخ الاسلامی، عباس، سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران و انگلستان در قلمرو جرائم مطبوعاتی، پایان نامه دکتری، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، بی تا

- طیار، آذربانو (۱۳۸۰)، سیاست جنایی ایران در زمینه مواد مخدر، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، مجتمع آموزش عالی قم

- هاشمی، حسین (۱۳۸۰)، حمایت کیفری از نظام اقتصادی کشور، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم شناسی، مجتمع آموزش عالی قم، دانشگاه تهران

English resources

Book

- Tiedeman, Klaus, (1976), **Phenomenology of Economic crime**, council of Euope
- Hans Sjogren & Skogh Goran. (2004), **New Perspectives on Economic Crime**, Edward Elgar Publishing Limited, U.K

Articles

- Croal Hazel, (2001), **Understanding White - Collar Crime**, Philadelphia Open University Press

Site

- Available At :www.Unafei.Or, 2000. - Wilfrid Jeandidier , " Droit Penal Des Affaires" , Dalloz , 4ed , 2000